

פרופסור יאיר זקוביץ – קורות חיים

יאיר זקוביץ, בן למשפחת חלוצים ופועלים, נולד בחיפה בשנת תש"ה (1945). אביו, שמואל ז"ל, עלה ארצה מקובנה שבליטא בשנת 1926, היה חבר ב"הגנה" והיה מבוני נמל חיפה, שבו עבד עד צאתו לגמלאות. אמו, אהובה ז"ל, עלתה ארצה מלידה (כיום בגבולות בלארוס) בשנת 1934, ולאחר שנישאו קבעו שמואל ואהובה את ביתם בחיפה. יאיר הוא ילדם השני.

שתיים-עשרה שנה למד יאיר בבית הספר "חוגים", ועם סיום לימודיו התגייס לצה"ל במסגרת הנח"ל. את שירות המילואים עשה בעיקר בחטיבה הירושלמית ולקראת סיומו במערכת החינוך הצה"לית.

עם שחרורו מצה"ל בשנת 1966 החל יאיר בלימודיו לתואר ראשון במכון האוניברסיטאי של חיפה (לימים: אוניברסיטת חיפה), בחוגים למקרא וספרות ולשון עברית. להמשך לימודיו פנה אל האוניברסיטה העברית בירושלים ובה למד מקרא לתואר שני. עבודת הגמר נכתבה בשנת 1972 בהדרכת פרופ' י"א זליגמן, ונושאה: "כפל מדרשי שם" במקרא. בעבודה זו עמד על דרכי הסגנון המקובלות במדרשי שמות ועל חשיבותם של מדרשי שמות כפולים להבנת תופעת מדרשי השם ותולדותיה. נושא עבודת הדוקטור היה "הדגם הספרותי שלושה ארבעה במקרא" והיא נכתבה בהדרכת פרופ' מאיר וייס. בעבודה זו עסק בהשלכות של זיהוי דגם ספרותי על תחומים שונים בחקר המקרא, וכבר בה נמצא הגרעין לכמה מחידושיו לאחר מכן. את התואר קיבל בשנת 1978. עם סיום לימודיו הוצעה לו משרת הוראה באוניברסיטה העברית (בחוג למקרא). בשנת 1993 הועלה לדרגת פרופסור מן המניין ובשנת 1997 נתמנה לכהן בקתדרה למקרא על שם האב טקצ'י אוצוקי. בשנת 2010 יצא לגמלאות, אך עודנו מוסיף ללמד בחוג למקרא בהתנדבות.

שני מוריו הנזכרים, פרופ' י"א זליגמן ופרופ' מ' וייס, הטביעו עליו את חותמם, אך הוא בנה בניין חדש משלו. מזליגמן למד גישה ביקורתית ללא פניות ופשרות, ומוייס גישה ספרותית, הגישה "הכולית". שילוב הגישות הללו באופן ייחודי מלווה אותו מראשית ימיו כחוקר; עם הזמן פיתח שיטה זו ותרם לשכלולה, וזו הניבה את ספרו הראשון, "חיי שמשון: שופטים יג-טז - ניתוח ספרותי ביקורתי" (ירושלים תשמ"ב), המשלב קריאה ביקורתית עם "קריאה צמודה", ותשומת לב מרבית למקומו של כל פרט בהבעת התוכן של היצירה הספרותית.

אחד התחומים המרכזיים שבהם עסק פרופ' זקוביץ הוא חקר הסיפורת המקראית, ובין השאר פיתח מודלים לניתוח ולביאור, ונמנה כמה מן המרכזיים שבהם: במספר מאמרים ובכמה מספריו פיתח את השימוש ב"מעגלי פרשנות" בסיפורת המקראית, פרשנותו המשתנה של סיפור על רקע הקשריו ההולכים ומתרחבים. גישה זו מאפשרת קריאה ספרותית בשלביה השונים של היצירה, תוך הצבעה על שפעת משמעויותיה המתגלה עם הרחבת ההקשרים שבהם היא נטוע. בספרו "מקראות בארץ המראות" פיתח את זיהויים של "סיפורי בבואה". בספרו על החידה במקרא הביא לידי שכלול כלים נוספים לביאור השירה המקראית וספרות החכמה: "כתובים כפולי משמעות" (חידות לשוניות שלהן יותר ממשמעות אחת, המשוות כפל-משמעות ליחידה הספרותית) ו"תקבולת סמויה" בשירה (הופעת מילה בצד מילה הדומה לנרדפת לה, כאשר הקורא מבין מה המילה הנרדפת המסתתרת מאחוריה זו הדומה לה). ועוד כדאי להזכיר את עיונו בתופעת האסימילציה ואת חידושיו בגילוי תופעת כתובי השירה המשמשים בסיס ליצירת סיפורת.

תחום מרכזי נוסף שבו עוסק פרופ' זקוביץ מאז ראשית דרכו במחקר הוא הפרשנות הקדומה למקרא. את שיטתו העיקרית ביחס לפרשנות הפנים מקראית סיכם בספרו "מבוא לפרשנות פנים מקראית", והמשך טבעי למחקר זה מצוי בספרו "צבת בצבת עשויה", שבו הוא מתחקה אחר השיתוף שבין דרכי הפרשנות שבמקרא לבין אלו שבספרות הבתר מקראית. לאלו יש להוסיף את החיבורים הרבים עם עמיתו להוראה ולמחקר, פרופ' אביגדור שנאן מן החוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית, המפעל המשותף שלהם העוסק בדרכי הפרשנות הקדומה למקרא על ידי איסופן וריכוזן של ההתייחסויות הפנים-מקראיות והבתר-מקראיות אל סיפורי בראשית, וכן מיון, פירושן וראייתן בכליותן, וכן ספריהם אודות ספר יונה ומגילת איכה, עם פירוש ישראלי חדש (שם חלקו העיקרי של פרופ' זקוביץ הוא בפירוש).

בין שאר מחקריו עסק פרופ' זקוביץ גם בדרכי צמיחתה והתגבשותה של הספרות המקראית ואופני עריכתה, ובהקשר זה יש לציין גם את עיסוקו המתמשך בחקר האינטרטקסטואליות בספרות המקראית, בבחינה שיטתית של מערכת הזיקות בין כתובים שונים במקרא, אשר המודעות להן משווה מימד של עומק לפירושן של היחידות הספרותיות השונות, וכן מאפשרת תיארוך יחסי שלהן.

לאחרונה הוא מקדיש את עיתותיו לכתיבת פירוש על ספר תהילים, וזה מצטרף אל פירושיו למגילת רות ולמגילת שיר השירים (שראו אור בסדרת "מקרא לישראל" והופיעו גם בשפה הגרמנית) ולפירוש ליונה ולמגילת איכה (עם אביגדור שנאן).

במשך שנות הוראתו באוניברסיטה העברית העמיד פרופ' זקוביץ תלמידים הרבה, עשרות תלמידי מוסמך ותלמידי דוקטור, המשמשים היום במערכת החינוך התיכונית והאקדמית בארץ ובעולם. בשנות הוראתו באוניברסיטה העברית מילא יאיר זקוביץ תפקידים שונים: הוא כיהן כראש החוג למקרא (1987-1989), כראש המכון למדעי היהדות (1995-1997) וכדיקן הפקולטה למדעי הרוח (1997-2001). אהבת הספר, הרצון להנחיל אהבה זו לילדי ישראל והדאגה הכנה והאמיתית להשבת עטרת התנ"ך ליושנה הביאו את זקוביץ להחלטה לצאת מארבע אמות של אקדמיה. מתוך רצון לתרום למערכת החינוך התנדב יאיר זקוביץ במשך שנים לשמש כיו"ר ועדת המקצוע להוראת התנ"ך בחינוך הממלכתי, ואף כיו"ר ועדת התכנית של אותו מקצוע. דמותו של המורה לתנ"ך הן, על פי תפיסתו, הגורם המרכזי ליחס התלמידים אל מקצוע התנ"ך, ולכן בהיותו ראש המכון למדעי היהדות ודיקן הפקולטה למדעי הרוח מילא תפקיד מרכזי בהקמת תכנית "רביבים" באוניברסיטה העברית, המכשירה מורים מצטיינים להוראת תנ"ך ומקצועות היהדות למערכת החינוך התיכונית בישראל. זאת ועוד, כתיבתו של זקוביץ היא מופת למחקר המבקש לגעת גם במי שהטרמינולוגיה המדעית אינה שגורה בפיו. כתיבתו יפה ושובת לב, והוא מצליח לתרגם רעיונות מורכבים לשפת בני אדם, ביניהם גם תלמידי התיכון הממלכתי בארץ. לא מקרה הוא שמחקריו נבחרו על ידי ועדות תכניות הלימודים בתנ"ך כמאמרים המתאימים גם לתלמידי תיכון, ונדמה שאין בנמצא תלמיד שלא זכה לקרוא מכתביו.

בארץ הרצה פרופ' זקוביץ לא רק באוניברסיטה העברית אלא גם באוניברסיטאות חיפה ובן-גוריון בנגב, ובמהלך השנים הוזמן ללמד למשך תקופות ממושכות במוסדות מכובדים בעולם, וביניהם, אוניברסיטת הרווארד, הסמינר היהודי התיאולוגי ואוניברסיטת קולומביה בניו יורק, אוניברסיטת פנסילבניה בפילדלפיה, אוניברסיטת נוטרדיים באינדיאנה, אוניברסיטת ברקלי בקליפורניה, ואוניברסיטת גרגוריאנה ברומא. הוא הוזמן להרצאות ולכנסים במוסדות רבים בארצות הברית, באירופה וביפן. בצד כל זה הוא מרבה להרצות במסגרות של השתלמויות מורים, והרצאות לקהל הרחב, מתוך אמונה כי יש להפיץ את לימוד המקרא בקרב קהלים רבים ולחבבה עליהם. יחד עם פרופ' אביגדור שנאן, הרבה פרופ' זקוביץ להרצות בחוג

למקרא בבית הנשיא עזר ויצמן. פרופ' שנאן והוא, שמשו כמרצים הקבועים בחוג למקרא בכנסת ישראל (בחסות יושבי ראש הכנסת דליה איציק, ראובן ריבלין ויולי אדלשטיין) במשך עשר שנים. פרסומיו הרבים (כשלושים ספרים ולמעלה ממאה ושמונים מאמרים) הרי הם מנויים בנפרד, ברשימת הפרסומים.

יאיר זקוביץ נשוי, גר בגבעת ישעיהו. אב לחמישה וסב לתשעה.